

DİNSEL/İSLAMİ HUKUK KAVRAMI YA DA FELSEFE-DİN VE HUKUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM

An Approach on the Concept of Religious /Islamic Law or on the Philosophy-Religion and Law Relationship

Ahmet GÜRBÜZ*

Özet

Toplumun hukuku 'meşru' addetmesi toplumsal barış ve esenlik için büyük önem arz eder kuşkusuz. Peki, bu nasıl sağlanabilir? Başka bir anlatımla "İnsanlığın hukuku/beşeri hukuk" ile "dinsel/İslami hukuk", özü itibarıyla, çakışan/çakışabilen kavram ve olgular olarak değerlendirilebilir mi? Toplumsal yaşam açısından, adil ve esenlikli bir dünyanın kurulabilmesi açısından, yaşamın insanileştirilmesi açısından, toplumsal ahlak ve hukuk açısından önemli olan ve aynı zamanda dinin/İslamiyet'in temel değerlerinden birisini oluşturan "adalet" kavramı teorik ve olgusal olarak hayatımızda yeterince ve bihakkın işlevselleşebilmiş midir?

Çalışmanın amacı, belirtilen bağlamda katkı sunmaya çalışmak, ufuk açmayı denemekten başka bir şey değildir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe-din ve hukuk ilişkisi, Evrensel hukuk değerleri, İnsanlığın hukuku, Beşeri hukuk, Toplumsal barış.

Jel Kod: K00

Abstract

The society's legitimacy of law is, no doubt, of great importance for social peace and well-being. But then, how could this be achieved? In another interpretation, could "human/legal law" and "religious/Islamic law" be

* Prof. Dr. Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bili-mi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk ABD, Bingöl, agurbuz@bingol.edu.tr
Orcid Id: 0000-0002-9732-9325

assessed as the concepts and phenomena that coincide/ converge in essence? In terms of social life, is the concept of “justice”, that is important in terms of social morality and law, constituting one of the fundamental values of religion/Islam, and at the same time as the humanization of life in terms of the establishment of a just and well-being world, theoretically and empirically functioning adequately in our lives? The purpose of this study is nothing but to try to open a horizon and an attempt to make a contribution in this context.

Keywords: Relationship between philosophy-religion and law, Values of universal law, Human law, Humanitarian law, Social peace.

1. Giriş

Jean Bruller Vercors’ un anlatımıyla (Vercors, 1998: 10), kadim zamanlardan beridir kabul edilegelen görüş ve değerlendirmeleri karşılaştırmaktan, bir araya getirip benzer ve ortak vurgularını teslim etmekten öte bir şey değildir amacımız. Bir sır çözmek, bilinmeyi açıklamak niyetinde değiliz; ama bilinenleri karşılaştırmak ve bir araya getirmekle müşterek hakikati gün ışığına çıkarabiliriz belki ve bu hakikat uzun zamandır biliniyor sanıldığı halde gerçekte saklı kaldığı için daha da göz alıcı bir ışık ve aydınlık saçabilir.

Toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin hukuku ‘meşru’ (nesnel doğruya dayanan ve aynı zamanda dinin özüyle çelişmeyen) olarak görmeleri nasıl sağlanabilir? “İnsanlığın hukuku” ile “dinsel/İslami hukuk” özdeş anlamlı şeyler mi, farklı ya da karşıt şeyler mi; bunun açıkça anlaşılır kılınması gerekir. Bu çalışmanın amacı, belirtilen bağlamda bir katkı sunmaya çalışmak, ufuk açmayı denemekten başka bir şey değildir.

2. Genel Olarak Felsefe

Bilindiği gibi genel bir tanımlamayla ‘felsefe’; fiziksel ya da metafiziksel varlıkla ilgili olarak, bu varlığın ne olduğu (ontoloji), nasıl bilinebileceği (epistemoloji) ve değeri yani genel geçer bir nesnellüğünün bulunup bulunmadığı (aksiyoloji) ile ilgili sorular sorup bu sorulara yanıt arama çabalarına verilen bir addır. Felsefenin sorguladığı varlık fiziksel olduğunda “hayat nedir, varoluş nedir, evren nedir” gibi sorular; metafiziksel olduğunda ise “din nedir, ahlak nedir, adalet nedir, bilgi nedir” gibi sorular ortaya çıkar. Diğer yandan felsefe bu fiziksel ya da metafiziksel varlığı tikel/parçal olarak değil de tümel/bütünsel

olarak inceler. Ayrıca, herhangi bir sorgulamanın, araştırmanın ya da bilgilenmenin 'felsefi' olarak nitelendirilebilmesi için, bu sorgulamanın, araştırmanın ve bilgilenmenin temelini insana dayanması ya da daha doğru bir ifadeyle insana dair olması gerekir.

3. Genel Olarak Din Kavramı

'Din' kavramına gelince, kaynağı ne olursa olsun, konusuna baktığımızda dinin ele aldığı şeyin yine yaşama, evrene, insana ve onun eylemlerine ilişkin değerlendirmelerden oluştuğunu görmekteyiz. "Yaşamın anlamı nedir, iyi nedir, ahlak nedir, varlık nedir" gibi, insana dair sorular da yine dinin konularını oluşturur. Burada dinin konusuyla felsefenin konusunun çakıştığını (aynı olduğunu) görüyoruz. Felsefede olduğu gibi dinde de varlıkla, bilgiyle, değerlerle yani insana ve insana dair şeylerle ilgili önermeler, söylemler ve değerlendirmeler bulunmaktadır.

4. Din-Felsefe Ayrımı Veya İlişkisi

Yukarıda değinildiği üzere dinin konusuyla felsefenin konusu çakışmaktadır; kadim zamanlardan beri ikisi de aynı şeyleri sorgulayıp irdelemek durumunda kalmışlardır. Din ve Felsefe Tarihi literatüründe felsefe ile din arasında uzlaşmazlık/çatışma/karşıtlık bulunduğu yönündeki iddialar, çoğunlukla, bu bilgilenmenin kaynağına ilişkin gibi görünmektedir. Bu yönlü yaklaşımlarca, genel olarak, dinde insanoğlunun kendi yaratmasıyla elde edilen bilgi ve değerlendirmelerin değil de onun ötesinde metafizik ögelere dayanılarak oluşturulmuş bilgilenmelerin söz konusu olduğu var sayılır ya da bilinir. Buna göre, dindeki önermeler önceden hazır, dogmatik ve üzerinde tartışılmazlardır; bunlar insan aklının ürünü değildirler. Oysa felsefi düşüncenin temeli, insanın kendisidir ve bu durum felsefe ile din arasındaki ayrımı oluşturur. Ne var ki tüm bu yönlü algılama ve yaklaşımların, ne yazık ki Din ve Felsefe Tarihi literatüründe genel olarak benimsenmiş gibi görünen durumu yansıtsa da, hakikatin yalnızca bir yönünü göstermeye yönelik eksik ve yanılgılı bir tutum olduğunu belirtmek ve teslim etmek durumundayız.

İnsan olarak varlığa, değerlere ilişkin iyi niyetli bir çaba hangi noktada "dinsel", hangi noktada "felsefi" olarak nitelendirilmekte ve değerlendirilmektedir? Bunun ayrımı ve belirlenmesi nasıl ve hangi ölçütle yapılmaktadır?

Şu tez ortaya atılabilir gibi görünmektedir: Sorunun özü ya da olay bir ve özdeş olmakla birlikte yalnızca bunlarla ilgili yapılan adlandırma ve nitelendirmelerde bir farklılık söz konusudur. İnsanlık tarihine bakıldığında bazı medeniyet ya da toplumlarda bu bağlamdaki fikir, sorgulama, irdeleme ve uğraşılara “felsefe”; diğer bazı medeniyet ya da toplumlarda ise “din” adı verildiği görülmektedir. Bu tezi destekleyen önemli tarihsel göstergeler ve olgular bulunmaktadır: Örneğin ‘felsefe’ (philosophia) kavramının ilk olarak ortaya çıkmış olduğu Eski Yunan’da, bu bağlamdaki yani insana ve değerlere ilişkin düşünsel sorgulama ve değerlendirmelere “felsefe (philosophia)” adı verilmiştir.¹ Diğer taraftan Doğu ya da İslam medeniyet ve toplumlarına baktığımızda, tarihsel olarak, bu medeniyet ve toplumlarda ‘felsefe’ ve ‘filozof’ kavramlarının yerleşip kabullenilmediğini ve bu kavramlar yerine ‘hikmet/irfan’ ve ‘hakim/arif’ vb. kavramlarının yerleşik ve kabullenilmiş olduğunu gözlemlemekteyiz.² Avrupalı düşünürlerin yani filozofların (örneğin Augustinus, Plotinus, Descartes, Epiktetos vb.), kendilerine “filozof” dendiği ve yaptıkları iş “felsefe” olarak nitelendirildiği halde, yaptıkları, bütünüyle dinsel kaynaklı ya da en azından dinsellikle ilgili sorgulama ve değerlendirmelerdir. Sözelimi Plotinus, Eski Yunan düşüncesiyle Hıristiyanlığı bağdaştırmaya çalışmış, İncil’i bu çerçevede yorumlamıştır (Plotinus: 205-206). Diğer yandan, Doğu ve İslam medeniyet ve toplumlarında, yine kendilerine “hakim/arif” ve düşünsel aktivitelerine de “hikmet/irfan” denilmiş olduğu halde, birçok düşünür/bilge, genel olarak ya da o günün egemen ‘dinsel’ anlayışına aykırı ya da karşıt olduğu ileri sürülen görüş ve düşünceler ileri sürmüşlerdir. Trajik olarak, bu ‘aykırı’ düşün şahsiyetlerinden bazıları; günün egemen güçlerince “dinsellikle savaş açma” ile itham edilerek öldürülmüş, sürgün edilmiş, cezalandırılmış oldukları halde yine de düşünce ve ilim literatüründe “hakim/arif” olarak nitelendirilmiş ve düşünsel aktiviteleri de “hikmet/irfan” olarak değerlendirilmiştir Gürbüz HD, 2017: 7-12).

1 ‘Felsefe’ (philosophia) kavramı iki alt kelimededen oluşur: ‘sevgi’ ve ‘bilgi’. Bazıları bu kavramı ‘bilgiyi sevmek’, bazıları da ‘sevmeyi bilmek’ olarak tanımlamışlardır.

2 Genel ve yaklaşık bir değerlendirmeyle ‘hikmet/irfan’ (bilgelik) kelimesinin ‘felsefe’ ile ‘hakim/arif’ (hikmet/irfan/bilgelik sahibi) kelimesinin ise ‘filozof’ ile karşılık düştüğü söylenebilir.

Bütün bu tarihsel ve somut olgular bize özünde 'felsefe' ve 'din' arasında köklü bir ayrım, çelişki ya da farklılık bulunduğu ve bunun 'kaynak farklılığından' meydana geldiği yönündeki sav ve değerlendirmelerin yerinde ve sağlıklı yaklaşımlar olmadığını, olayın tümüyle bir farklı isimlendirmeden ibaret olabileceğini göstermektedir.

5. Dinselliğin Teorik Ve Olgusal Boyutları

Dinin teorik ve olgusal kapsamıyla ilgili olarak şunlar söylenebilir: Özellikle tek Tanrı inancı olan dinlere (din-i hanif) bakıldığında (İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi), teorik olarak ve özü itibariyle bu dinlerin ana vurgusu olarak karşımıza şu çıkıyor. Gerçekte tüm ilahi dinlerin teorik özü ve ana vurgusu özdeştir ve şu şekilde dile getirilebilir. Birinci ana vurgu inanca/inanmaya ilişkindir ki bu, temel olarak Tanrı inancını kapsar. İkinci ana vurgu 'ibadet' olarak dile getirilebilir; buna 'anış (anma eylemi)' diyebiliriz. Üçüncü ana vurgu ise, sosyal ve insani yaşamla ilgili olarak tek kelime ile 'adalet' olarak dile getirilebilir. Bu ana vurgular aynı zamanda ve özellikle, tüm ilahi dinler arasındaki temel ruhun/esprinin aynı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Diğer yandan, dinin dogmatik inanışlar üzerine kurulduğu yönündeki klasik felsefi görüşteki durumun aksine; dinselliğin temelini yansıtan üç ana vurgu bile, özünün ve ayrıntılarının anlaşılması açısından tartışılmaya, irdelenmeye ve değerlendirilmeye tümüyle açıktır gerçekte.

Doğal olarak ne yazık ki tüm bu belirtilenler teori, hakikat ve öz itibariyle böyledir yalnızca. Olgusal olarak bakıldığında ise, bu ana vurgularla uyum sağlamayan ve bunlarla çatışan somut algı ve pratik realiteleriyle karşılaştığımızı görmekteyiz. Din hakikati, insanlık tarihinde toplumsal ve siyasal iktidarlar tarafından ayrıntılarda başkalaştırılmış ve kendi devamlılıklarının sağlanması için bir araç/enstrüman olarak kullanılabilmiştir. Gerçekte amaç iktidar sağlamak olduğu halde, din bir kılıf olarak işletilmiştir ne yazık ki. Bütün bunları günümüz modern dünyasında da görebilmekteyiz. Somut olarak dinselliğin iktidar aracı olarak kullanılışı bazı dinlerde daha belirgindir. Sözgelimi Hıristiyanlıkta yukarıda belirtilen üç temel vurgu teorik olarak var olmakla birlikte; ayrıntılarda değişiklik yapılarak, Kilisenin Tanrı ile insan arasındaki bağlantıyı sağlayacağı inancı yerleştirilmiş, Kilisenin ve dinin iktidar için önemli bir araç olması sağlanmıştır. İslam dini ile ilgili pratik realiteye

bakıldığına ise; Tanrı ile insan arasındaki yakınlaşma için Kilise gibi bir kurum olmamakla birlikte, tarihsel olarak bakıldığında bazı sosyal ya da 'dini' kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yine dinseliliğin iktidar odakları ve çıkar grupları tarafından kendi egemenliklerini ve çıkarlarını devam ettirmek için bir araç olarak kullanılabildiğini ne yazık ki görüp teslim etmek durumundayız.

6. İslam Dininin Ana Vurguları Ve İslami Hukuk Kavramına Geçiş

Bu konuda, anılan üç ana vurgunun İslam dininde (İslam dininin kaynakları; Kur'an, peygamberin Kur'an ile ilgili yorumları ve somut olarak toplumların bunlarla ilgili kültürleridir) daha açık ve net olarak yer aldığı söylenebilir (Bardakoğlu, 2000). İslam dininde birinci vurgu olarak 'inanç', ikinci vurgu olarak 'ibadet' (Tanrıyı anma, anış) ve üçüncü vurgu olarak da yalnızca 'adalet' kavramı önem taşır. İslam dininin kaynaklarına bakıldığında, tüm dinlerin ('din-i hanif': İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik vb.) bu üç ana vurgu üzerinde temellendiği hususunu ayırmsamak mümkündür. İlk iki vurgu (inanma ve tapınma) birey-Tanrı arasındaki ilişkiyi yansıtmaktayken, üçüncü vurgu (adalet buyruğu) bir yandan birey-Tanrı ilişkisini, diğer yandan da birey-yaşam (hukuk) ilişkisini yansıtır.

İslam dininin bu üç temel vurgusunun kavranması ve yaşantılanması açısından tek temel kriterin akıl/ilim/bilimsellik olma, bununla uyumlu olma kriteri olduğunun vurgulanması bu noktada büyük önem taşır. İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve İslam peygamberinin uygulamalarının temel esprisine bakıldığında, dinin ana vurgularının ve bununla birlikte tüm bireysel ve toplumsal sorunların çözümlenmesinin temel kriterinin tefekkür/akletme/fikhetme olduğu açıkça görülmektedir. Başka bir anlatımla hem dinin üç ana vurgusunun kavranıp realize edilmesinde ve hem de diğer tüm bireysel/toplumsal davranış modellerinin/biçimlerinin belirlenmesinde temel kriterin, çağdaş/günümüz ifadesiyle objektif bilimsel/hukuksal değerler olduğu, İslam dininin temel buyruğu olarak algılanmalıdır. Günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu olumsuz konumdan kurtuluşunun yeğâne yolunu da yansıtmaktadır bu yaklaşım aynı zamanda.

Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi dinseliliğin temelini yansıtan üç ana vurgu, özünün ve ayrıntılarının kavranması açısından sorgulanma-

ya, tartışılmaya, irdelenmeye ve değerlendirilmeye tümüyle açıktır ve içinde bulunulan içsel ve dışsal koşullara göre tezahür etmeye uygun esnek bir temel yapıya sahip olma özelliğindedir gerçekte. İnanmaya ve iman etmeye ilişkin temel inanç konularının içeriği açısından bile, ayrıntılı, mahdut ve tartışılmaz bir söylemle karşı karşıya değilizdir. İkinci ana vurgu bağlamında, 'ibadet (anma eylemi)' ayrıntılı ve mahdut içerik olarak ortaya konmamış, adeta somut değerlendirmelere aralanmış kapılar bırakılmıştır. Yine bu çerçevede üçüncü ana vurguya baktığımızda, 'adalet' kavramının kaynaklarda yalnızca temel öz ve espri olarak yer almış olduğunu; yalnızca, adalet değerinin gözetilmesi gerektiğinin vurgulandığını ve adalet değerinin, ayrıntıları itibariyle somut biçimlerle sınırlandırılmadığını yani içinde bulunulan somut zaman-mekân koşullarının belirleyiciliğine aralanmış bir kavrayış yaklaşımının sergilendiğini görmekteyiz.

Toplumsal yaşam açısından, adil ve esenlikli bir dünyanın kurulabilmesi açısından, yaşamın insanileştirilmesi açısından, toplumsal ahlak ve hukuk açısından önemli olan, dinsel/İslami hukuk kavramı yani 'adalet' değeridir. Birinci ve ikinci vurgu (inanç ve ibadet) birey ile Tanrı arasında, üçüncü vurgu (adalet) ise hem birey ile Tanrı, hem de somut toplumsal yaşamla ilgili olarak söz konusu bulunmaktadır. Burada 'adalet' kavramının Tanrı-insan ilişkisine ait yönünün toplum-dışılığı, kişiselliği/subjektivitesi de bir açıdan belirtilmeli, teslim edilmelidir. Adalet kavramının ikinci yönü olan ve insanlar arası ilişkileri, toplumsal yaşamı, toplumsal ahlak ve hukuku ilgilendiren boyut insani ve evrensel bir önem taşır ve bu yönüyle sosyal bilimler, özellikle hukuk açısından açıklanmak, anlaşılacak durumdadır. Tersine durumda 'hukukun meşruluğu' sorunsalının sağlıklı bir öze ve işleve kavuşturulması olanaksızlaşacaktır. Hukukçu olarak, insanımıza ya özü itibariyle hukukun aynı zamanda 'dinsel / dinin temel özüne uygun' bir mahiyet içerdiğini söylemek durumunda kalacağız ya da 'din dışı, dinselliğe karşıt bir şey' olduğunu ifade etmek durumunda kalacağız ki bu durumda da "dinsel hukuk" teori ve pratiğine, bu yönlü uğraş ve çabalara bir yanıt verme sorunu ile karşı karşıya kalınacaktır.

Aynı zamanda meşru hukukun biricik var olma nedenini ve nihai hedefini oluşturan adalet kavramı, tasavvuf felsefesinde, bu bağlamda, özünün anlaşılması ve vurgulanması açısından ele alınmıştır.

Adalet, dışsal ve içsel olmak üzere iki boyutludur: Dışsal adalet hukuksallığı yansıtan adalet; içsel adalet ise bireye kendisi ile Tanrı arasındaki şeyler konusunda kişilik (nefs) sorgulamasını gerektiren, güzeli getiren, görünürde zorunlu olmasa da ahlakı güzelleştirmek için güzel davranışları yaptıran şey'dir. Bu iki adalet boyutu bireyde tamamlanınca, birey yetkinlik açısından da olgunlaşmış olur. Güzeli davranışların kendileriyle tamamlandığı sabır ve incelik (erdemsel yetkinlik) kişinin özünde yerleşip onunla eylemselleşinceye ve kendisiyle insanlar arasındaki durum ve ilişkiler güzelleşinceye değin, hiçbir kimse içsel adaleti gerçekleştirmiş sayılamaz (İbn Meserre: 210).

Haklar (nesnel adaletlilik) ortaya çıkınca nefs'in (olumsuz doğal benlik) hazları kaybolur; hazlar ortaya çıkıp egemen olunca ise haklar (hukuk) kaybolur (Tusi: 329).

Hukuk sevgiden sonradır; sevgi varlık kazanmadığında hukuk'a gereksinme doğar (Suhreverdi: 317).

İhsan (kayra, nesnel adaletlilik) güneş, rüzgâr ve yağmur gibi geneldir, özel değil (Hasan. Suhreverdi: 317).

'Sevgi' kavramıyla adalet ya da hukukun özünün algılanıp kavranması arasında, çok önemli ve belirleyici bir ilişki vardır. Bu önemli ve belirleyici ilişki bilinmeden ve olumlu yönde işlevselleştirilmeden; adaletli ve barışçıl bir toplumsal yaşam düzenleme ödevindeki hukukun, kendisinden beklenen işlevi yerine getirmesi olanaksızlaşır. Hukuk'un en temel ve belirleyici ögesi 'adalet' kavramıdır. Hukuk bir bakıma 'adalet'e yönelik bulunan, en son ve nihai amacı 'adalet'i sağlamak olan, idesi ve ideali 'adalet' olan, bir toplumsal yaşam sistematiği bütünüdür. Hukukun ideal ya da olması gerekene ilişkin temel ögesi olan 'adalet' kavramı ise, bir yandan böylece hukukun nihai amacı ve ereği olmakla, 'hukuksal bir değer' olma özelliğindeyken; diğer yandan ise, subjektif (kişisel) 'adaletseverlik duygusu' anlamında, 'ahlaksal (etik) değerler' alanına ilişkin bulunmaktadır. 'Adaletseverlik, yardımseverlik, dürüstlük, iyiniyet vb.' ahlaksal değerlerin en temel özellikleri ise, tüm zaman ve mekân koşullarında tüm insanları kesin olarak bağlayıcı olmalarıdır. Hangi zaman ve mekânda, hangi koşulda, hangi özellik ve nitelikte olursa olsun tüm insanlar, ahlaksal değerlerin bağlayıcı buyruklarını bilmek, içselleştirmek ve yaşantılamak sorumluluğundadırlar.

‘Sevgi’ kavramını adalet ya da hukukun özüyle ilintili kılan öge, bu kavramın da ‘ahlaksal değerler’ alanına ilişkin bir temel değer oluşudur. ‘Sevgi’ kavramı, her şeyden önce, bireyi gerçek anlamda var kılan istençlilik (irade sahibi olma), özgürlük ve ahlaksallık alanına ilişkin bulunmaktadır. Kuşkusuz burada dile getirilen ‘sevgi’, ‘tüm varlığa, değerlere, hakikate yönelik bulunan olumlu duygulanım ve düşünüm’ anlamında söz konusu edilmektedir: Hiçbir nedene dayalı olmayan, hiçbir ayırım gözetilmeden tüm insanlar ve varlıklar için geçerli bulunan, nesnel değerleri ve hakikati benimsemeye hazır konumda olmayı kapsayan bir olumlu içsellik durumu! Böylece belirtilen anlamıyla ‘sevgi’ özelliğine ve konumuna sahip olmak, özelde ‘adalet’ olgusundan ve genelde hukuktan beklenen işlevin gerçekleşebilmesi için, tüm bireyler ve özellikle hukuk ilgilileri açısından kesin bir gereklilik olarak kendisini göstermektedir.

7. Sonuç

Daha önce de belirtildiği gibi, Tanrı inancını merkez alan dinlerin teorik olarak temel ilkeleri; Tanrı inancını kapsayan ve inanca ilişkin olan, Tanrı’sal anış ve tapınma (ibadet) etkinliğini yansıtan ve son olarak ta ‘adalet ilkesi’ biçiminde dile getirilebilecek olan yaşamla ilgili vurgulardır. İlk iki vurgu birey ile Tanrı arasındaki ilişkiyi yansıtmaktayken; üçüncü vurgu olan ‘adalet’ vurgusu bir yandan birey-Tanrı ilişkisini, diğer yandan ise birey-yaşam (hukuk) ilişkisini yansıtır.

Dinsellikte yer alan temel üç vurgunun en önemli özelliği, bu vurguların somut ayrıntılarına ilişkin kesin bir netliğin, belirlenimin ya da sınırlamanın söz konusu olmayışıdır. Bu bağlamda, üçüncü temel vurgu olan ‘adalet ilkesi’ne bakıldığında, ‘adalet’ kavramının kaynaklarda yalnızca temel bir espri ve düşünce olarak belirtildiği, adalet değerinin gözetilmesi gereğinin vurgulandığı ve bunun ayrıntılarının somut biçimlerle sınırlandırılmadığı dikkat çekmektedir. Toplumsal yaşam, yaşamın insancaştırılması, toplumsal ahlak ve hukuk açısından önemli olan; dinseliliğin üçüncü vurgusu yani ‘adalet’ değeridir. Birinci ve ikinci vurgu (inanç, Tanrı’sal anış ve tapınma) birey ile Tanrı arasında, üçüncü vurgu olan ‘adalet’ ise hem birey ile Tanrı ve hem de somut yaşamla ilgili olarak söz konusu bulunmaktadır. ‘Adalet’ kavramının Tanrı-birey ilişkisine ait yönü, toplum-dışılık ya da kişiselilik açısından

geçerlidir. 'Adalet' kavramının ikinci yönü olan ve insanlar arası ilişkileri, toplumsal yaşamı, toplumsal ahlak ve hukuku ilgilendiren boyut ise insani ve evrensel bir önem taşır ve bu yönüyle açığa çıkarılmak, anlaşılacak konumundadır. Bu bağlamda şu söylenebilir: Dinselliğin üçüncü vurgusu olan 'adalet' kavramı, insanlığın ulaştığı ve somut olarak 'evrensel hukuksal değerler (Gürbüz HM, 2017)' ya da 'evrensel hukuk normları' dediğimiz değerler kazanımları yansıtmaktadır. Dolayısıyla 'insanlığın hukuku' ile 'dinsel hukuk' bu noktada çakışmakta ve aynı tarihsel süreci barındırmaktadırlar. 'Evrensel Hukuksal Değerler' ya da evrensel hukuk normları, insanlığın, iyiniyetli ve başka bir deyimle 'Tanrısal ya da dinsel' adalet özünün ayrıntılarının ortaya konmasına yönelik çabalarıdır.

Yukarıda belirtildiği gibi hem İslam dininin üç ana vurgusunun kavranıp realize edilmesinde ve hem de diğer tüm bireysel/toplumsal davranış modellerinin/biçimlerinin bu ana vurgular ışığında belirlenmesinde temel kriterin, çağdaş/günümüz ifadesiyle objektif bilimsel/hukuksal değerler olduğu, İslam dininin temel buyruğu olarak algılanmalıdır. Günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu olumsuz konumdan kurtuluşunun yegâne yolunu da yansıtmaktadır bu yaklaşım aynı zamanda.

Günümüz İslam toplumlarında toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin hukuku 'meşru' (nesnel doğruya dayanan ve aynı zamanda dinin özüyle çelişmeyen) olarak görmeleri, toplumsal barış ve esenlik açısından büyük önem arz etmektedir. Peki bu nasıl sağlanabilir? "İnsanlığın hukuku" ile "dinsel/İslami hukuk" özdeş anlamlı şeyler mi, farklı ya da karşıt şeyler mi; bunun açıkça anlaşılır kılınması gerekir. Bu amaçla bir tez olarak denilebilir ki, dinin üçüncü vurgusu olan 'adalet' kavramı, kadim insanlığın ortak temel kabullerini yansıtan ve somut olarak 'nesnel ve evrensel hukuk değerleri ve ilkeleri' dediğimiz değerler kazanımları ifade eder. Dolayısıyla "insanlığın hukuku" ile "dinsel hukuk" bu noktada çakışmaktadır. Hukukun ve hukukçunun amacı 'adalet' dışında bir şey değildir ve olamaz; dinin vurgusu da adalettir. Dolayısıyla soyut adalet idesinden kaynaklanan nesnel ve evrensel hukuk değerleri ve ilkelerinin, özünü oluşturduğu bir hukuk kavrayışının aynı zamanda 'dinsel (dine uygun) hukuk' olarak nitelendirilmesi ve değerlendirilmesi olanaklı olsa gerektir.

Son olarak yineleyerek vurgulamak gerekir ki 'adalet' kavramı özü itibariyle temel/soyut/ideal/nesnel bir söylem niteliğini ve görünümünü arz eder. Bu soyut ve asli kavramın içeriksel olarak ayrıntılarda belirlenmesi, içinde bulunulan somut toplumsal koşullar doğrultusunda olabilir ancak. Temel hak ve özgürlükler, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, özgürlük vb. biçimindeki somut içeriklerden oluşan 'nesnel ve evrensel hukuk değerleri ve ilkeleri'; insanlığın, iyi niyetle 'Tanrının adalet dediği şey'in içeriksel ayrıntılarının zaman ve mekân koşulları doğrultusunda ortaya konmasına yönelik uğraşlarının sonuçlarının bütününe yansıtılmaktadır gerçekte.

Kaynakça

- Bardakoğlu, Ali, (2000), "Din, Kur'an'dan İbaret Değil", *Radikal Gazetesi*, 27.03.2000.
- Gürbüz, Ahmet, (2017), *Hukuk ve Meşruluk / Meşru Hukukun Temel Unsurları*, Beta Yayınevi, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 3.baskı, İstanbul.
- Gürbüz, Ahmet, (2017), *Harabede Define / Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular*, İnsan Yayınları, 3.baskı, 2017 İstanbul.
- İbn Meserre, (1999), *el-Münteka, Müttakilerin Yolu*, İstanbul.
- Plotinus, (1996) *Vatana Dönüş* (Bulunduğu yayın: Prof. Dr. Erol GÜNGÖR: *Tasavvufun Meseleleri*, 6. Basım, İstanbul).
- Suhreverdi, (1990) *Tasavvufun Esasları* (H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul.
- Tusi, Ebu Nasr Serrac, (1996) *El-luma'* (çev. Prof. Dr. H. Kamil Yılmaz), İstanbul.
- Vercors, Jean Bruller, (1998) *İnsan ve İnsanlar*, Çeviri: S. Eyüboğlu, A. Erhat, V. Günyol, 3.Baskı, İstanbul.